

ПОВИШАВАНЕ НИВОТО НА СОЦИАЛНА АДАПТИВНОСТ НА МЛАДЕЖИ, НАСТАНЕНИ В СОЦИАЛЕН УЧЕБЕН ПРОФЕСИОНАЛЕН ЦЕНТЪР

ЗОЯ АБАДЖИЕВА-ЧАЛЪКОВА*

Резюме: В студийната разработка е представено експериментално изследване с младежи, които в детството си са били лишени от родителски грижи. Липсата на подкрепа и доверителни взаимоотношения в специализираните институции води до деформации на личностната социална адаптивност. Субективната предпоставка е **тревожността**, причинена от синдрома „изоставен“, която затруднява усвояването на социално приети поведенчески норми и интернализирани ценности.

В хода на експеримента се изследва **динамиката на „локализацията на субективния контрол“** – от екстернален към интернален. Установява се, че целенасочената работа в група, чрез управляване на груповата динамика, постепенно измества екстерналния самоконтрол на младежите и води до проява на **интерналност в ситуации, които са особено значими за постигане на социална адаптивност**.

Ключови думи: социална адаптация, локализация на субективния контрол, личностна тревожност, групова динамика.

IMPROVEMENT OF SOCIAL RESPONSE TO YOUTH, ACCOMMODATED IN SOCIAL-EDUCATIONAL CENTER

Zoya Abadzhieva-Chalakova

Abstract: In the paper is presented an experimental study of young people in their childhood they had been deprived of parental care. Lack of support and trust relationships in institutions leads to deformation of the personal social adaptability. Subjective condition is **anxiety** caused by the syndrome “abandoned”, which hinders the absorption of socially accepted behavioral norms and internalized values.

* zoya_abadzhieva@yahoo.com

During the experiment is traced the dynamics of "localization of subjective control" – from externality to internality. It was found that the targeted group work through management of group dynamics, gradually replacing the externals checks on young people and leads to expression of internality in situations that are particularly important for achieving social adaptability.

Key words: social adaptation, localization of subjective control, personal anxiety, group dynamics.

Увод

Социализацията е процес, който се осъществява на биологично, психологично и социално ниво, за да може субектът постепенно да се адаптира към изискванията на социалните общности и да се развие като личност. Но тъй като социалното адаптиране е специфичен синтез между генетичната памет, субективна активност и конформността на личностното поведение, този процес отразява индивидуалността на личността и нейните усилия да заеме определена роля в обществото:

- обществото формира норми, морал и правила на поведение, ефективни форми на общуване в обкръжаващата човека социална среда;
- личността усвоява обществените изисквания, част от които интегрира в личностните си структури;
- усвояването на ценности и норми, характерни за различните статуси и роли в обществото, се реализира в определена социална среда и в контакт на личността с различните агенти на социализацията.

Процесът на социализация не е хомогенен – социализиращият се субект не е пасивен агент, защото в реалното си време той има известна свобода и възможност за иновации, благодарение на което е възможен социалният напредък. Същевременно доминиращата консервативност на социализацията води до възможност за репродукция на идентичности. В този смисъл социализацията е интерактивен процес – механизъм на взаимозависимост на два елемента А и В (социализиращият и социализаторът), като влиянието на А върху В се съчетава с влияние на В върху А. Предпоставки за осъществяване на този интерактивен процес са: наследствеността; социална активност, проявена в дейностите и общуването; социалната и природната среда; културата и образованието. Резултатът се имплицира в индивидуално проявяващи се социални качества, психични свойства, умения и способности, благодарение на които човек се превръща в дееспособен участник в социалните взаимодействия, формира се социалният „Аз“. По този начин личността и социалните общности си взаимодействат: обществото като цяло предава социално-исторически опит, норми, символи, а личността ги усвоява в зависимост от формираните качества и индивидуални възможности (Джонев, С., 1996).

В теоретичните интерпретации няма еднозначно становище относно продължителността на процеса по социализация:

- Според някои концепции процесът приключва с навлизането в зрелостта, което означава, че процесът на социализация завършва между 17 и 30-годишна възраст. От този момент нататък вече зрелият индивид се възползва от усвоените модели на поведение и от възприетия културен и социален опит.

- Другата гледна точка акцентира върху виждането за социализацията като long-life process – процес, който не спира в нито един момент от живота на човек до дълбока старост. Т.е. социализацията се осъществява практически през целия живот на човека, като особено значими са периодите на детството и младежка възраст (Фотев, Г., 1979).

Независимо от възрастовата продължителност и конкретните условия за социализация тя е процес, който генетично е заложен във всеки човешки индивид и до самия му край съществува противоречие между мярката за социална адаптация и степента на изолация на човека в обществото. Поетапното разрешаване на този конфликт подпомага личността да намери своето социално пространство. Ето защо социализацията и възпитанието са неразривно свързани, но те не са тъждествени. Възпитанието е съзнателен и целенасочен акт към постигане на определени, предварително предвидени резултати, докато социализацията включва всички въздействия на социалната среда, включително стихийните, деструктивните влияния на улицата, приятелското обкръжение и други формални и неформални общности.

В този смисъл личностното поведение много често се разминава с моралните изисквания на семейството или социалните групи. Моралните и обществено приети ценности имат различно въздействие върху конкретната личност – позитивно, негативно или просто не се интернализират в резултат на индивидуално проявяващи се особености на емоционалното, нравственото и социалното поведение – състрадание, алтруизъм, егоизъм и др.

Освен това проблем на съвременната цивилизация е насищането с разнообразни социализиращи фактори – медии, интернет и други, които „окупира“ съзнанието на младите хора, преди те да успеят да формират своята индивидуалност и да си изградят собствени защити. В този смисъл социализацията може да протича стихийно и неосъзнато, което да провокира различни личностни и поведенчески отклонения.

Теоретична постановка на експерименталното изследване

Социална адаптация

Резултатът от процеса на социализация се индуцира в различната степен на *социална адаптивност* на личността чрез приемане и усвояване на стандарти за поведение и вътрешно приети ценности.

Педагогическите дейности осигуряват създаването на специални условия чрез „доверителни взаимоотношения“ за разкриване и реализация на индивидуалния потенциал на подрастващия. Основният инструмент на възрастния е социално-педагогическата подкрепа в един процес на съвместен обмен между педагог/социален работник – подрастващ, целящ осъзнаването на личните интереси, мотиви и възможности, преодоляват се бариери, които са пречка за неговото достойнство, самоуважение и самостоятелно постигане на желаните резултати в обучение, самовъзпитание, общуване, начин на живот (Парсънс, Т., 1977).

Нивото на социална възпитаност в годините на детството и ранната зрялост (младежка възраст) се определя от конкретни социални обстоятелства и преди всичко от промяната на социалния статус. Създава се специфична нова връзка със света на възрастните, което предпоставя психологически растеж и развитие на самосъзнание, проявяващо се в потребността от самопознание и самооценка. Появява се стремеж към самоутвърждаване, себеизразяване и самостоятелност. Новите нагласи, способности, характерологични качества, умение за съблюдаване на „моралния кодекс“ – всичко това поражда мотиви, които стимулират младежа да анализира себе си и да сравни собствения си „Аз“ с другите. Така постепенно се формират ценностни ориентации, изграждат се относително стабилни модели на поведение (Фотев, Г., 1993).

Липсата обаче на подкрепа и доверителни взаимоотношения между двата субекта в педагогическия процес води до деформации на личностната социална адаптивност. Реални жертви на тези непълноценни взаимоотношения са младежите в специализираните институции, които по социологически данни съставят един немалък процент от възпитаниците на домовете. Възпитателните условия се утежняват и от обстоятелството, че голяма част от младежите в домовете са под въздействието на отрицателни противоречиви чувства, причинени от синдрома „изоставен“, което несъмнено се отразява на тяхната самооценка и на оценката за другите. На несъзнавано ниво се генерират „защитни механизми“, чрез функционирането на които децата, лишени от родителски грижи, се опитват да редуцират психологическия стрес и да съхранят вътрешното си статукво (Robins, J. P., Shaver, P. R., Wrightsman, L. S., 1991).

От друга страна, липсата на ефективни начини за справяне с обективните трудни ситуации поражда у децата и младежите различни компенсаторни нагласи, които често се проявяват в девиантно поведение. В тези случаи е важно да се отчете фактът, че това поведение е израз на невъзможност за справяне със собствения потенциал и удовлетворение на базисни потребности, защото на определен етап на развитие мястото, заемано от детето в системата на личностни взаимоотношения, се осъзнава като несъответстващо на неговите възможности. В съответствие с това противоречие личностната активност се реконструира в много случаи по посока на социално неприети дейности и форми на поведение (Moffitt, T. E., 1993).

В този смисъл *младежите, отглеждани и възпитавани в домове за деца, ориентират себе си към модели, които пряко рефлексират върху техния живот и им създават усещане за сигурност, често независимо от тяхната социална желателност. И ако се добави неустойчивостта и тревожността на средата в ежедневието, те развиват аномално поведение.*

Група и групови взаимоотношения

Процесът на междуличностните взаимоотношения в групата създава условия за всеки участник да реагира на събитията в съответствие с това, което той възприема и чувства в даден момент. Ето защо една и съща ситуация може да бъде диаметрално противоположно възприета от различните членове на групата в зависимост от тяхната „психологическа реалност“. Нейният най-значим елемент е индивидуалният опит за възприемане и преживяване „тук и сега“.

На такава основа се проявяват процесът на групово влияние, социалните атитюди и стереотипи, социалните ситуации и социалната подкрепа (Витанова, Н., 2003).

• Процесът на **групово влияние** е свързан с конформното поведение на личността в групата, способността ѝ да се ориентира в мнението на околните и да реагира на тяхното поведение. Груповият конформизъм в своя рационалистичен вариант е когнитивно явление, тъй като е свързан с промени в когнитивните структури на членовете на групата. В същото време обаче съществен е и мотивационният вариант на конформното поведение, т.е. промените и адаптирането на поведението в групата се мотивира от различни фактори и съображения: получаване на подкрепа, нежелание за участие в конфликти, стремеж за съхранение на доброжелателни взаимоотношения и др. Когнитивният и мотивационният аспект на груповото влияние се отразяват върху характера и динамиката на най-съществения му индикатор – *груповите норми*, които са регулатор на груповите отношения и ръководят действията на участниците. Тяхното формиране е свързано с конвергенцията на индивидуалните оценки и едновременно с това се очертава яркото присъствие на емоциите в процеса на съблюдаването им (Argonson, E., 1984). Като стандартизирани правила на поведение груповите норми въздействат според механизма на релацията: *групова норма – социален контрол – личност*. В процеса на въздействие то на тази релация се проявяват:

- ✓ стремеж към конвергентност на индивидуалните оценки;
- ✓ взаимодействие между индивидуалното и груповото мнение;
- ✓ обективност и субективност на конвенционалната реалност в групата;
- ✓ нормативно, информационно и емоционално взаимовлияние между групата и членовете ѝ;
- ✓ идентификация с партньора и сравнение със собственото „Аз“ като условие за намиране на социална подкрепа във взаимодействието с него;

- ✓ динамика на отношенията в резултат на социалното сравнение: установяване на нерелевантност на партньора, трансформиране на симпатията или антипатията, намаляване или увеличаване на интензитета в релациите и т.н. (Витанова, Н., 2003).

Посочените варианти на единство между нормативното и референтното влияние могат да имат различни модификации в зависимост от социалния атитюд и социалните стереотипи на отделните членове на групата.

• **Социалният атитюд** (социалната нагласа) е състояние на готовност, произтичащо от опита и оказващо динамично влияние върху поведението на личността спрямо останалите субекти в ситуацията (Allport, G. W., 1985). Оттук произтичат различните аспекти на социалната нагласа на личността в групата:

- ✓ това е индивидуалната, субективната страна на груповите социални ценности, т.е. състоянието на отделната личност;
- ✓ тя обединява емоциите и когнитивните процеси в общо психично съдържание;
- ✓ тя функционира едновременно и като елемент на психичните структури на субекта, и като елемент на социалната структура на групата;
- ✓ социалната нагласа на личността е в основата на оценката за социално значимо поведение на околните;
- ✓ свързана е непосредствено с груповия процес.

Обобщеният модел на социалния атитюд, присъстващ в груповите взаимоотношения, включва различни характеристики:

- ✓ личностната нагласа като опосредстваща междинна променлива, която е имплицитна на отношението „обективен стимул–субективна реакция“. За социално значима нагласа се счита тази, която води до обективна реакция (Schroeder, S. (ed), 1990);
- ✓ социалният атитюд като част от съответна когнитивна структура, която го асимилира, модифицира или блокира (Beebe, Steven A., John T. Masterson, 2006);
- ✓ социалният атитюд като структура с концептуален характер, чрез която се постига организация на опита и знанията (Asch, S. A., 1992);
- ✓ социалната нагласа като част от Аз-концепцията и я обвързва с отношението към себе си (Spritzberg, B., 1989);
- ✓ социалният атитюд като жизнена сила в потока на несъзнаваното.

Следователно социалният атитюд е регулатор на индивидуално и социално ниво, той регулира поведението на субекта именно като част от група. В този смисъл считаме, че това е продукт на връзката между комуникативните, когнитивните, социалните и емоционалните процеси и може да бъде характеризирани въз основа на афективни, когнитивни и поведенчески компоненти:

- ✓ афективните компоненти се проявяват преди всичко със своята насоченост и интензивност;

- ✓ най-значимите когнитивни прояви на социалния атитюд на личността в групата са динамиката в информационното съдържание и времевата перспективност, централната или периферната значимост на осведомеността;
- ✓ поведенческият компонент се обективира в различните форми на поведение и тяхната обективна или субективна значимост.

Приемаме, че социалният атитюд е функция на груповото мнение, което определя последиците от съответно поведение на личността в групата, оценката за тези последици, емоционалното ниво и мотивацията на дейностите в групата. Така се доближаваме до проявите и на **социалния стереотип**, който притежава свойствата на атитюда, но с ефект на асимилация; състои се от образни, емоционално наситени представи; свързан е с валентността на обекти и явления за субекта; включен е в ценностната ориентация на субекта. Социалният стереотип се зарежда и се развива на ниво група, която имплицира механизма за формирането му: на индивидуално ниво с връзката между когнитивни и емоционални процеси, а на социално – чрез връзката му с взаимодействията в групата (Amado, G., 1990).

Процесът на групово влияние, социалните нагласи и стереотипи се проявяват в поредицата от социални ситуации, структурирани от груповия процес.

• **Социалната ситуация в групата е детерминирана от следните фактори:** ✓ цел; ✓ правила; ✓ роли; ✓ вербални и невербални форми на взаимодействие между груповите членове; ✓ последователност от поведенчески актове; ✓ равнище на разбиране на ситуацията от участниците; ✓ трудности във взаимодействията и начини за преодоляването им; ✓ емоционална атмосфера; ✓ физическа среда.

Тези фактори отразяват както обективните, така и субективните аспекти на ситуацията: обективните аспекти могат да се изследват чрез насочване на подхода и методите към проблемните епизоди, включени в ситуацията, а субективните аспекти се отразяват в обясненията на участниците (Harte, R., 1989).

Посочената многомерност на социалната ситуация в групата, съчетаваща обективната и субективната страна на взаимодействията, определя до голяма степен индивидуалното поведение в социалния контекст на групата. Всеки групов член е участник в поредица от социални ситуации: формални и неформални, познати и непознати, ориентирани към задачи или към общуване, емоционално въвличащи или по-индеферентни, с повърхностна или дълбока личностна значимост и др. В различните ситуации социалната подкрепа за всеки член от групата се проявява с различен интензитет и на различно ниво на осъзнатост.

В зависимост от динамиката и нивото на социално-когнитивните и на емоционалните процеси, разбирането и съблюдаването на груповите норми, готовността за общуване, социалната нагласа и отношение, съдържанието и целта на конкретната социална ситуация всеки член на групата осъществява социалните си контакти по определен начин. Именно количеството, съдържа-

нието, структурата и функциите на социалните контакти определят социалната подкрепа, която отделната личност намира в групата.

• **Социалната подкрепа** в групата оказва благоприятно въздействие върху обективните условия, нещо повече – служи като своеобразен буфер на стресови ситуации, които реално са неизбежни. Това е така, защото тя обуславя субективното възприемане на обективното, изчиства субективния дистрес, модифицира психичните и физиологичните му ефекти и дори създава удовлетвореност в ситуации, които обективно са напрегнати. По този начин социалната подкрепа е непосредствено свързана и с активната позиция на личността в групата: стимулира самоутвърждаването, свободния избор и свободната воля. Нарушаването на социалните контакти и привързаността, която личността получава от останалите членове на групата, поражда емоционално неблагоприятно положение, неприятни преживявания и трудно адаптиране. В този смисъл социалната подкрепа има ярко емоционално въздействие върху всеки член на групата, което от своя страна е условие за по-интензивно усвояване на уменията за общуване, проявяващо се чрез:

- ✓ активно взаимодействие в социално-когнитивното поле на общуване;
- ✓ емоционално отношение към партньора, преживяване на съпричастност, съчувствие, емпатия;
- ✓ оценъчно отношение към партньора, чрез включване на социално-когнитивните механизми и прояви на социалната нагласа;
- ✓ възприемане и осмисляне на груповите норми, като индикатор на груповото влияние върху отделната личност;
- ✓ вписване на субективното отношение и поведение в груповия стил на кооперативност, доброжелателство и привързаност (Yalom and Leszcz, 2005).

Групова динамика и формиращото ѝ въздействие

Елементите на груповата динамика оказват специфично влияние върху членовете на групата – тяхното поведение, мотиви, емоционален статус, саморефлексия и др. Взаимодействието и характеристиките на тези елементи е динамично, която влияе върху динамиката на груповия процес и субект-субектните взаимодействия както между членовете на групата, така и с груповия водещ (Levine, 1998).

• **Целите** на групата са конституиращ елемент на груповата динамика – групата си определя свои цели. Мотивиращото им въздействие зависи от степента на интернализирането им от страна на членовете на групата.

• **Кохезията** (сцепление) е центростремителната сила на групата. Нараства тогава, когато членовете взаимно се приемат, имат сходства в нагласите, ценностите и интересите, успяват да си сътрудничат в процеса на груповите дейности и взаимоотношения. От друга страна, кохезията зависи и от

стила на ръководене и големината на групата. Кохезийната група е по-стабилна. Съдейства за атмосферата на сигурност и подкрепа, която е благоприятна за прояви на откритост и доверие (Dion, K. L., 2000).

- *Тензията* (напрежение) също е естествена част от динамиката в социалната група. Възниква между членовете на групата или между ръководството и членовете. Напрежението предизвиква безпокойство, което в повечето случаи се възприема негативно. От друга страна, обаче, е и динамизиращ компонент за действията на групата. Може да се говори за оптимално ниво на тензия в групата – ако е твърде висока, пречи да се решат проблемите, хората се прекъсват един друг, отношенията са много напрегнати. Ако е прекалено ниска, може да се стигне до стагнация в групата (групата е приятна за членовете си, но същевременно слабо продуктивна) (Wageman, R., 1995).

- *Социалните роли* в групата предпоставят типичното и видимо поведение на отделните членове. Условно могат да бъдат диференцирани различни категории групови роли: например лидерът на групата импонира на повечето членове и влияе върху програмата на групата; „експертът“ предоставя необходимите за групата информации; „редовият“ член на групата е конформен, приспособява се, идентифицира се с лидера; „периферният“ член предпочита позиция в сянка, като причина за това може да бъде изоставане от общата динамика на групата, страх, разграничаване и др. Не е необичайна и ролята на „противник“, която се противопоставя на лидера. Може да се срещнем и с ролята на „звездата“ (любимец на групата), с ролята на „черната овца“ (непривлекателен член на групата), иноватор, „адаптор“, „жертвен агнец“ и др. Всяка роля от този специфичен репертоар влияе върху груповите членове чрез компонентите на психологическата си структура – отношение, очакване и разбира на ролята от субекта (Pinto, I. R., Marques, J. M. & Abrams, D., 2010).

- *Подгрупите* възникват в резултат на естествената необходимост от създаването на по-малки и по-интимни цялости. Колкото е по-голяма групата, толкова тази тенденция е по-силна. Може да става въпрос за двойки, тройки или по-голям брой хора. Свързват се тези, които се чувстват по-близки, симпатични и имат общи интереси. В групата взаимно се подкрепят, заемат подобни становища. Отношението и връзката на подгрупите помежду им и с цялата група е решаващо за това дали създаването и съществуването на подгрупите ще бъде обезпокояващ фактор в груповата работа, движещ момент в действията на групата, или просто естествена и често недостатъчно използвана част от групата. Влиянието на подгрупите върху груповата динамика зависи от нивото на идентификацията им с цялата група (Wittenbaum and Moreland, 2008).

- *Груповата атмосфера* е преди всичко емоционална и определя преобладаващото настроение в групата. Тя е резултат от баланса на енергиите в групата, създаващи сцеплението (кохезията) или напрежението (тензията). Може да бъде свободна, приятелска, приятна, напрегната, неввраждебна, пълна с конфликти.

- *Груповите норми* са сбор от формали и неформални правила и формулировки, въз основа на които груповите членове разпознават в пространството на групата кое е правилно и кое не, кое е желателно и кое не. Груповите норми обуславят отношенията и поведението на членовете на групата в зависимост от степента на приетост или отхвърленост от страна на отделните членове в групата (Aronson, E. (ed), 1986).

- *Комуникацията* в групата е неотделима част от груповата динамика. Тя може да се проявява като пасивна (отбягване, бягство, едностранно подчинение), агресивна (налагане за сметка на другите, засягане правата на околните, нападателна комуникация), манипулативна (налагане на интереси и мнения с хитрост или предизвикване у останалите на чувство за вина), асертивна (директно разбиране, упражняване на своите права, но никога за сметка на останалите). Различните форми на комуникация си взаимодействат, може да има баланс или доминиращ стил на взаимоотношения (Beebe, Steven A., John T. Masterson, 2006).

Разпознаването на отделните елементи на груповата динамика и техния потенциал, тяхното целенасочено идентифициране и използване, е важно условие за водене на групата по посока на определени задачи и формиращи перспективи. В този смисъл групата изпълнява важни педагогически функции – формираща, контролираща, коригираща – благодарение на здравето и авторитетно мнение, колективното одобрение и осъждане, принципната и градивна критика, деловите и сериозни изисквания към всеки член на колектива (Десев, Л., 2000).

Експериментално изследване

Предмет на изследване е процесът на преход от екстернален към интернален самоконтрол под влияние на понижена ситуативна и личностна тревожност.

Целта на представената по-долу част от експериментално изследване е да се проследи в процеса на груповата работа промяната в емоционалното състояние на младежите, настанени за професионално обучение в СУПЦ, изразяваща се в намалена ситуативна и личностна тревожност като вътрешно условие за интернализиране на социално приети правила.

Хипотеза. Доверителни и подкрепящи взаимоотношения в групата създават благоприятно емоционално пространство, в което психичната активност се насочва към процеса на интернализиране на социално приети ценности и правила на социален живот.

В контекста на изложената по-горе постановка на изследването формулираме основната **концептуална идея**, на която е подчинен анализът на емпиричните резултати, свързани със динамиката на „локализацията на субективния контрол“:

Самоконтролът на личността се осъществява в два плана – екстернален и интернален. Преобладаването на екстерналния самоконтрол прави личността зависима от външни изисквания и норми, които все още не са интернализирани и затова не могат да се включат в йерархията на субективните мотиви на поведение. *Това предполага завишената тревожност на екстерналната личност и възпрепятства социалната адаптивност.* Преходът от екстерналност към интерналност е вътрешна предпоставка за намаляване на тревожността, тъй като част от външните норми и правила вече са интернализирани. Следващата стъпка води до изместване на екстерналния самоконтрол и проява на обща интерналност и интерналност в ситуации, които са особено значими за постигане на социална адаптивност: интерналност в междуличностните отношения, интерналност при успех и неуспех. *По този начин влиянието на субективния контрол се универсализира в различните области на социалния живот, като същевременно е предпоставка за преодоляване на личностната тревожност и постигане на по-високо ниво на социална адаптивност.*

В експерименталната извадка са включени младежи на възраст 18–20 години, които от 2 години са настанени за професионално обучение в СУПЦ (Социален учебно-професионален център) „Княз Борис I“, град София*.

Младежите, които са **обект на изследване**, идват от домове за деца, лишени от родителски грижи, в резултат на което *проявяват в различна степен поведенчески симптоми за аномални тенденции в развитието си.*

Проведеният експеримент включва три етапа: констативен, преобразуващ и контролен.

Констативен етап на експеримента

Емпирично изследване с Методика на Джулиано Ротер „Локус на контрола“ (Rotter, J., 1982).

- **Цел:** да се установи динамиката на локализацията на самоконтрола от екстернална към интернална – по 7 скали.

- **Инструментарий:** въпросник, който включва 44 съждения, за които изследваното лице изразява съгласие чрез избор на един от отговорите по 6-степенна скала. Съдържанието на съжденията предвижда разкриване на отношението към различните области на социалния живот. Изразяването на

* Децата/лицата, които са настанени за професионално обучение в СУПЦ „Княз Борис I“ са на възраст от 16 навършени до 22 години и принадлежат към следните **цели групи**: лица (навършили 18 г.) с намалена работоспособност; деца в риск (навършили 16 г.).

Децата се насочват с направление за обучение от отделите „Закрила на детето“ в Дирекция „Социално подпомагане“ по местоживее, по реда на чл.20, ал.1, ал.2 от Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето. Директора на Дирекция „Социално подпомагане“ по местоживее издава Направление за ползване на социални услуги, Приложение №4 към чл. 20, ал.2 от ППЗЗД или със Заповед, на основание чл.20, ал.4, т.1 от ППЗЗД.

съгласие с всяко от съжденията следва 6-степенна скала на отговорите: напълно съгласен (+3), съгласен (+2), по-скоро съгласен (+1), по-скоро несъгласен (-1), несъгласен (-2), напълно несъгласен (-3). Баловата оценка се модифицира в стенове по стандартизирана таблица. Оценката в стенове показва *локализацията на субективен контрол и полюса на самоконтрола*.

- Количествените резултати се интерпретират съобразно *нормативната скала*, според която оценка под 5 стена показва екстерналност на субективния контрол, съответно над 5 стена до максимална оценка 10 стена – показва интерналност на контрола.

- Опорни точки за *интерпретация* на количествените резултати:

Екстерналната локализация се характеризира с преобладаващата значимост на контрола „отвън“, докато интерналната локализация е свързана с осъзнаване на значимостта на вътрешно приетите норми и поведенчески правила за постигане на обективни резултати:

- ✓ Личността с *екстернален локус на контрола* е склонна да се подчинява и да работи по-добре под наблюдение и при директивни методи на ръководство и контрол. Тези хора обясняват поведението си със ситуацията, което създава *повишена тревожност*, свързана с очаквания на непредвидими събития.

- ✓ *Интерналният локус на контрола* е предпоставка за умение на личността да защитава самостоятелността си и да се съпротивлява на директни намеси отвън. Това са хора, които са по-осведомени за ситуациите, но поведението им не зависи пряко от тях, тъй като са самостоятелни и проявяват търпимост във взаимоотношенията. Интересуват се от начините на междуличностно въздействие, използват ги успешно и постигат популярност.

Резултати от изследването:

Профилът на локализация на контрола включва следните скали: ✓обща интерналност/екстерналност; ✓интерналност/екстерналност в междуличностните отношения, в семейните взаимоотношения, в професионалните отношения; ✓интерналност/екстерналност при успех, при неуспех; ✓интерналност/екстерналност по отношение на здравето. При прилагане на методиката върху посочената по-горе експериментална извадка се имат предвид резултатите по 5 скали от възможните 7, тъй като изследваните лица са лишени от родителски грижи и не са включени в професионални отношения (т.е. не са използвани скалите за интерналност/екстерналност в семейните и в професионалните взаимоотношения).

Анализ на количествените резултати

Получените „сурови резултати“ са преведени в стандартен бал – стен, в резултат на което се получават следните количествени резултати по време на *констативния етап* от експеримента (вж. таблица 1).

Таблица 1. Процентни съотношения на количествените резултати по скалите на теста – констативен етап на експеримента

Скали Стенове	Обща интернал- ност	Интернал- ност при успех	Интернал- ност при неуспех	Интерналност в междулич- ностните от- ношения	Интернал- ност в от- ношението към здраве- то
Един	10%	10%	30%	10%	10%
Два	30%	50%	50%		10%
Три	50%	40%	10%	10%	
Четири	10%		10%	20%	50%
Пет				60%	30%
Шест					
Седем					
Осем					
Девет					
Десет					

Особеностите на личността, корелиращи с повече или по-малко изразения интернален или екстернален локус на контрола, са тясно свързани със степента на готовност на младежите за социална адаптация.

В процеса на изследването на входа и на изхода на експеримента се очерта профил на локализация на контрола за цялата изследвана група, чрез който се диференцират, според предложените в теста ситуации, типични личностни особености:

- По скалата за **обща интерналност** всички изследвани лица, преди да бъдат включени в групова работа, са с екстернална нагласа. Те не виждат връзка между собствените си ежедневни действия и значими за тях събития, не вярват, че са в състояние да контролират тяхното развитие. Склонни са да приемат, че голяма част от житейските им събития се дължат на случайността или на действията на другите хора. Склонни са към преживяване на тревожност, безпокойство, често проявяват агресивност и нетърпимост към околните. Не осъзнават възможностите си да повлияят на хода на своите жизнени събития и са убедени, че не могат да ги контролират. Склонни са да свикнат с така наложеното, с това което им се случва.

Външната локализация на контрола допринася за липсата на сигурност в себе си, наличие на занижена самооценка, неувереност в себе си и собствените си възможности, чести прояви на нерешителност, несамостоятелност, а също така и на повишената степен на тревожност, липса на осъзнатата връзка между реален и идеален „Аз“.

- Занижената оценка на **интерналност при успех** – от 1 до 3 стена, вероятно се дължи на недостатъчно опит или изцяло липса на възможности за преживяване на успех, постигнат в резултат на собствен личностен потенциал. Голям процент от изследваните лица са склонни да приписват своите успехи, постижения и радости на външни обстоятелства – късмета, благоприятно стечение на обстоятелства, съдба или външно облагодетелстване. Подобни са резултатите и по скалата за **интерналност при неуспех**, т.е. отново е налице склонност да се припише отговорността за личния неуспех на други хора, или да се разглежда като резултат на лошо стечение на обстоятелства и липса на достатъчно късмет.

- Ниските оценки за интерналност в **междудличностните отношения** показват предпочитания към конформно поведение в процеса на общуване, зависимост на младежите от външните правила, управляващи живота в общностите и съпротиви срещу интернализирането им. Въпреки това, вероятно поради съществуването на неформални структури в междудличностните взаимоотношения, има тенденция към интернализация на комуникативните норми (60% от изследваните лица са с оценка 5 стена).

- По отношение на **интерналност при здраве** преобладаващите ниски оценки доказват преобладаващата екстерналност на самоконтрола дори и когато се отнася за физическото състояние и физическата дееспособност.

Като цяло екстерналният локус на контрола по посочените скали от теста се изразява в типични особености на поведението: младежите често вменяват причинност на шанса, късмета и съдбата; нуждаят се от външен стимул и всячески търсят одобрение и външна поддръжка; изпитват необходимост да бъдат център на внимание, да се изтъкват приносите им и да бъдат награждавани; избягват дългосрочни планирания; манипулират себе си, като приписват вероятността от неуспехи на конюнктурни обстоятелства.

Емпирично изследване със Скала за тревожност и страх на Ч. Спилбъргър – STAI

Цел: да се установи нивото на тревожност, представено в два варианта:

- Ситуативна тревожност – в конкретна ситуация, чрез скала „S“;
- Нивото на тревожност, като устойчива характеристика на личността, чрез скала „T“.

Инструментарий: тест, разработен в 2 скали, съдържащи по 20 твърдения: скала „S“ – за моментно състояние на тревожност, и скала „T“ за ниво на тревожност като особеност на личността. Листовете за отговори са с четири-степенна скала за потвърждаване на твърденията:

- ✓ За скала „S“ – „Съвсем не“, „В известна степен“, „В значителна степен“, „Напълно“;
- ✓ За скала „T“ – „Почти никога“, „Понякога“, „Често“, „Почти винаги“.

*Количествените резултати се модифицират в следната последователност: първична балова оценка; стандартна оценка (t); коефициент (z). Интерпретацията на количествените резултати се извършва, чрез съпоставянето им със **стандартна нормативна скала**.*

Резултати от изследването и анализ на количествените данни:

Преди целенасоченото въздействие на груповия процес върху младежите, включени в емпиричната извадка, тревожността на част от младежите в конкретни ситуации се проявяваше с ярко изразени емоционални симптоми, което се проявяваше и в цялостното им поведение по повод извършване на различни дейности и включването им в различни форми на взаимоотношения (вж. таблица 2).

Таблица 2. Процентни съотношения на количествените резултати по скалите на теста на Ч. Спилбъргър – констативен етап на експеримента

<i>Скала</i>	<i>Много над средна норма</i>	<i>Над средна норма</i>	<i>Средна норма</i>	<i>Под средна норма</i>	<i>Много под средна норма</i>
S	10%	25%	30%	20%	15%
T	—	35%	40%	20%	5%

Допускаме, че ниската степен на тревожност – под средна норма и много под средна норма за ситуативна тревожност и за личностна тревожност, се явява резултат от активно или несъзнавано „изместване“ на напирещото силно безпокойство с цел съответният субект да се покаже в „най-добрата си светлина“. Освен това ниската степен на тревожност може да се разглежда и като индикация за бягство от страна на изследваните лица, като техен отказ да установят контакт с минали травматични преживявания, прилагане на „щраусовата политика“ – „ако не мисля за лоши неща, те просто няма да ми се случат...“ За хора с изявена ниска степен на тревожност често е характерно преувеличено подчертано видимо спокойствие. По този начин те „отричат“ заплахата за своя престиж, самочувствие, дори когато тя наистина съществува. Такива хора са привидно спокойни, декларират, че няма причина за безпокойство, техният живот не е застрашен, както и тяхната репутация, поведение, дейност. Вероятността при такива хора да възникнат конфликти, сривове, емоционални изблици е изключително рядка, което от своя страна повишава нивото на прикритата вътрешна тревожност. Ето защо по време на преобразуващия експеримент насочвахме влиянието на груповия процес върху емоционалното състояние на всички групови членове, условно причисляващи се към две категории – външно проявяващи тревожността си и тези, които я потискат.

Преобразуващ етап на експеримента

Преобразуващият етап включва системна и целенасочена групова работа с младежите от експерименталната извадка. Всяка от груповите сесии се характеризира с приложение на специфични психотерапевтични и креативни техники, съобразени с груповата динамика и груповия процес.

Общата концепция за работа с експерименталните групи и използване на съответни групови подходи включва необходимост от целенасочено използване на груповата динамика за преодоляване на тревожността у младежите и създаване на вътрешни предпоставки за интерналеност на самоконтрола в процеса на социализация и социална адаптация:

- вътрешна приетост на целите на групата и преобразуването им в мотиви на поведение и отношение от страна на членовете;
- регулиране на напрежението в групата, чрез поощряване на сътрудничеството и повишаване нивото на кохезия;
- повишаване нивото на осъзнатост на социалните роли в групата, чрез целенасочено управление от страна на груповия водещ на разбирането, очакванията, отношението на груповите членове към ролите;
- регулиране на груповата атмосфера в процеса на междуличностните взаимоотношения и взаимовръзките между малките подгрупи;
- осъзнаване на груповите норми и приемането им като регулатор на различните форми на комуникация в групата.

В резултат на целенасоченото проследяване и управление на груповата динамика, в концептуалния план за работа с експерименталните групи се включва още:

✓ очакването ни в груповата среда да се идентифицират индивидуално проявяващите се личностни аномалии на груповите членове; ✓ да се проследят тяхното проектиране и разкриване в защитеното пространство на групата; ✓ да се стимулират реакции, презентирани саморефлексия, комуникативност и сътрудничество с цел реструктуриране на вътрешните предпоставки за развитие.

Модел на груповите сесии: • Всяка сесия е съобразена с конкретна **цел**.
• Търсене на възможности за постигане на **конгруентност** (откритост).
• Идентифициране на съответния **етап на груповия процес** и използване на произтичащите от това подходящи **подходи и техники**. • **Оценката** за всяка проведена сесия е предпоставка за формулиране на целта за следващата сесия.

Трудността при настоящия експеримент е свързана с особеностите на първоначалния състав групата: младежите са социално обременени, без мотивация, нихилизирани като цяло по отношение на перспективите си за развитие, „биологично възрастни“, но психологически и емоционално незрели. Затова груповата работа е основана на принципа на търпението и внимателно-

то интегриране в групова среда, давайки шанс на нейните членове да изявяват себе си чрез разнообразни творчески задачи. По този начин неувереността и компенсационното поведение се пренасочват към самоосъзнаване на собствения потенциал и потребност от самоактуализация.

По време на групова работа, подчинена на посочената по-горе концепция, целенасочено проследявахме и управлявахме груповите взаимоотношения – динамиката и взаимната връзка между основните им характеристики: *групово влияние, социалните атитюди и стереотипи, социалните ситуации и социалната подкрепа*:

- Чрез **груповото влияние** целяхме да се реструктурират когнитивните модели на поведение и регулиращите ги норми. Мотивирани от желанието си да получат подкрепа, да разрешават текущо възникващите конфликти и да преживеят доброжелателно отношение от страна на околните, младежите се идентифицираха с груповите оценки и груповите преживявания. Така постепенно референтното влияние между членовете на групата понижаваше нивото на тревожност и подпомагаше когнитивното осмисляне на поведенческите норми и тяхното интернализиране.

- Променяше се **социалната нагласа** на младежите за постигане на социално значимо поведение, което е предпоставка за емоционална удовлетвореност в процеса на осъзнаване на социално значими ценности като част от Аз концепцията. Така в резултат на връзката между афективните, когнитивните и социалните компоненти на „Аз-а“ се регулира нивото на тревожност и поведенческите компоненти придобиват субективна значимост и самоконтролираност. Същевременно **социалните стереотипи** на младежите чрез взаимодействията в групата се свързват на индивидуално ниво с когнитивните и емоционални процеси. По този начин всеки от груповите членове със свой индивидуален темп се доближава до интерналната локализация на контрола.

- Проследявахме и насочвахме индивидуалното поведение на груповите участници, чрез обективните и субективни аспекти на поредицата от **социални ситуации**: цел, правила, роли, вербални и невербални форми на взаимодействие между груповите членове, последователност от поведенчески актове, разбиране на ситуацията от участниците, трудности във взаимодействията и начини за преодоляването им, емоционална атмосфера. Имахме предвид, че всеки групов член, макар и в различна степен, *е емоционално въвлечен* във формалните и неформални групови ситуации, съчетаващи обективната и субективната страна на взаимодействията. По този начин различните ситуации придобиваха личностна значимост, с което се предпоставя интерналната локализация на контрола, свързан с конкретните цели и правила на всяка ситуация.

- Количеството, съдържанието, структурата и функциите на социалните контакти определяха **социалната подкрепа**, която младежите намираха в групата. Тя оказваше благоприятно въздействие върху обективните стресови ситуации, които в живота на младежите, бяха реално неизбежни. По този на-

чин социалната подкрепа се оказва непосредствено свързана с намаляване на емоционалното неблагополучие, все по-честите прояви на вътрешно мотивиран свободен избор и желание за самоутвърждаване.

Контролен етап на експеримента

Резултати от методиката „Локус на контрола“

Получените „сурови резултати“ в стенове по време на контролния етап от експеримента са следните (вж. таблица 3).

Таблица 3. Процентни съотношения на количествените резултати по скалите на теста – контролен етап на експеримента

<i>Скали</i> <i>Стенове</i>	<i>Обща</i> <i>интерна-</i> <i>лност</i>	<i>Интерна-</i> <i>лност при</i> <i>успех</i>	<i>Интерна-</i> <i>лност при</i> <i>неуспех</i>	<i>Интерналност</i> <i>в междулич-</i> <i>ностните отно-</i> <i>шения</i>	<i>Интерна-</i> <i>лност</i> <i>в тноше-</i> <i>нието към</i> <i>здравето</i>
Един					
Два					
Три					
Четири					
Пет					
Шест	30%	50%	40%	10%	
Седем	10%	30%	30%	20%	40%
Осем	50%	20%	30%		50%
Девет	10%			50%	10%
10				20%	

Данните от таблица 3 показват динамика по посока на интерналност на контрола:

- По скалата за **обща интерналност** изследваните лица са с различна степен на проява на интернална нагласа, което показва, че в резултат на груповата работа поведенческите норми са интернализирани. Осъзнават връзката между собствените си действия и значими за тях събития. Вярват, че са в състояние да контролират собствените си постъпки. Не приемат външните обстоятелства като решаващи във възникналите ситуации. В повечето случаи са готови да разчитат предимно на собствените си възможности за разрешаването на възникналите проблеми. Не са склонни да вярват, че съдбата или случайността са движещи фактори в живота им, което води до инициативност. Не очакват нещата да се нареждат от само себе си.

Изследваните лица поддържат вътрешна увереност в собствените си възможности, което ги прави самостоятелни и по-независими. Имат положител-

но отношение и нагласи към социума, но в същото време тези очаквания са насочени към значими за лицето хора.

- По скалата **интерналност при успех** изследваните лица видимо са повишили количествените си резултатите. Голям процент от изследваните лица вече са склонни да приписват своите успехи, постижения и радости на собствените качества и възможности. Като потвърждение за това са и промените по скалата **интерналност при неуспех**. По-високите количествени резултати са свързани с търсенето на собствената отговорност за личния неуспех – не добре усвоени действия и умения, негативни качества и др.

- **Интерналността в междуличностните** отношения са съпроводени със субективен контрол на социалните контакти и осъзнат стремеж към спечелване симпатиите на околните, както и желание за комуникация и повишена инициативност в общуването с тях.

- По-високите резултати по скалата за **интерналност по отношение на здраве** разкриват повишена отговорност за собственото физическо състояние и дееспособност, като осъзната предпоставка за постигане на успех и емоционално благополучие.

Посочените резултати като цяло разкриват динамика на локуса на контрола – от екстернален към интернален. Това прави младежите по-устойчиви на стресови ситуации поради осъзнати възможности за личностова активност и взимане на конструктивни решения. Налице е мотивираност за социално желателно поведение, което е предпоставка за по-гъвкава социална адаптация, социализация и професионална ориентация.

Резултати от Скалите на Ч. Спилбъргър

Получените резултати по време на *контролния етап* от експеримента са следните (вж. таблица 4).

Таблица 4. Процентни съотношения на количествените резултати по скалите на теста на Ч. Спилбъргър – контролен етап на експеримента

Скала	Много над средна норма	Над средна норма	Средна норма	Под средна норма	Много под средна норма
S	–	20%	65%	15%	–
T	–	10%	40%	45%	5%

Резултатите от контролния етап на експеримента показват промяна в резултатите по скала за ситуативната тревожност и скала за нивото на тревожност и страх като особеност на личността. От 20% резултат под средна норма по скала „Т“ при констативния етап на експеримента резултатът е променен на 45% по същата скала. При тревожността, която се е затвърдила като чер-

та на личността (10% над средна норма), страхът от провал и заплахата за самооценката са по-силно изразени. Младежите със слабо изявиени черти на тревожност (45% и 5% – съответно под и много под норма) са склонни да възприемат по-малък брой ситуации като опасни, а на застрашаващите ситуации реагират със състояние на тревожност с по-малка интензивност.

Прави впечатление, че завишената тревожност след груповата работа е по-голям процент за конкретни ситуации и значително намалява тревожността като личностова особеност – от 35% над средна норма спада на 10%. Това показва, че емоционалната неустойчивост на част от младежите в ярко неблагоприятни за тях ситуации се запазва. Но в личностните им характеристики тревожността се проявява много по-рядко (10% над средна норма).

Зависимости между резултати от въпросник на Дж. Ротер и Скали за тревожност и страх

В резултат на приложената **концепция и модел на групова работа** резултатите показват, че е налице *повишаване регулативната функция на вътрешно приети норми за самоконтрол и преодоляване на пряката зависимост на личностното отношение и поведение на младежите от ситуации и събития, които ги тревожат* (вж. таблица 5).

Таблица 5. Корелационни зависимости между локализацията на контрола и състоянието на тревожност

<i>Прояви на двустранна (R) и едностранна (Q) корелация</i>	<i>Вход</i>		<i>Изход</i>	
	<i>R</i>	<i>Q</i>	<i>R</i>	<i>Q</i>
Обща екстерналност/интерналност – ситуативна тревожност	0,47	1	0	0
Обща екстерналност/интерналност – личностна тревожност	0,17	1	0	0
Обща екстерналност/интерналност в междуличностните отношения – ситуативна тревожност	– 0,10	– 0,25	0	0
Обща екстерналност/интерналност в междуличностните отношения – личностна тревожност	1	1	0	0
Екстерналност/интерналност при неуспех – ситуативна тревожност	0,47	1	0	0
Екстерналност/интерналност при неуспех – личностна тревожност	0,17	1	0	0

Преди груповата работа връзката между проявената екстерналност и нивото на ситуативната тревожност на участниците е преди всичко еднопосочна (Q=1). Това означава, че съблюдаването на външни правила и норми, които не

са все още интернализирани, създава вътрешна предпоставка за повишена тревожност в конкретни ситуации. Тенденцията за обвързване на самоконтрола с вътрешно приети правила и норми води до намаляване значимостта на тревожността, породена от конкретни ситуации или като индивидуална особеност на личността (няма корелация между получените количествени данни).

Преди експерименталната груповата работа корелационният анализ показва, че младежите не осъзнават или не желаят външните правила и изисквания да се включат в процес на саморефлексията им. В същото време младежите се чувстват „защитени от знането“ на външните правила и изисквания и това намалява тревожността им, но само в конкретни ситуации, изискващи подчинение на съответни външни норми и правила ($R=0,47$). След експерименталния период на груповата работа се повишава нивото на осъзнатост на външните норми и социални правила за общуване, което е предпоставка за приемане на някои от тях като вътрешни изисквания. В резултат на това интернализиране на междуличностните взаимоотношения младежите се освобождават от тревожни емоционални състояния, възникнали по повод наложени отвън правила на взаимоотношения в конкретни ситуации. Т.е. тревожността като личностова особеност не е пряко зависима от вътрешно приетите норми на междуличностните взаимоотношения (няма корелация).

За разликата обаче от посочената зависимост между екстерналността в процеса на общуване и ситуативната тревожност, се оказва, че връзката между тревожността като личностова особеност на участниците в групата и проявената от тях *екстерналност* в междуличностните отношения, е двупосочна. Това от своя страна означава, че социалните норми, макар и все още „външни“, биха могли да предпоставят наличие на мотиви за самоконтрол и в този смисъл да бъдат свързани с вътрешните емоционални състояния на младежите.

Очертаната по-горе динамика на екстерналността и интерналността в междуличностните отношения повлиява и прехода от екстерналност към интерналност, проявени при преживяване на неуспех от страна на изследваните лица. Тъй като екстерналността при неуспех означава, че субектът е склонен да обвинява други лица или външни обстоятелства за личните си неуспехи, тя се отразява пряко върху състоянието на тревожност в конкретните ситуации – установява се наличие на корелация между двете променливи. (Очертава ярко изразена правопрпорционална зависимост на тревожността от степента на изразената екстерналност при неуспех.) Склонността на изследваните лица да приписват отговорността за неуспехите си на други хора или да приемат личния провал като резултат на лошо стечение на обстоятелства и липса на достатъчно късмет, създава вътрешна предпоставка за повишена тревожност в конкретните ситуации.

Оказва се, обаче, че за разликата от посочените по-горе отношения между екстерналността при неуспех и ситуативната тревожност връзката между тревожността като личностова особеност на участниците в групата и проявената от тях *екстерналност* при неуспех е преди всичко еднопосочна. Т.е. натрупването на екстерналност при неуспех може да доведе до формиране на съответна емоционална особеност на личността – тревожност (налице е право пропорционална едностранна корелация).

След експерименталния период на групова работа младежите осъзнават неуспехите си като следствие от субективни причини. Търсейки начин да се справят със собствените си неумения и негативни качества, които са допринесли за личния неуспех, те успяват да преодолеят не само ситуативната си тревожност, но и противоречието между собствените си емоционални особености и рационални доводи (няма корелацията между посочените две променливи).

Обобщения и изводи

Завишената тревожност на екстерналната личност възпрепятства *социалната адаптивност* на младежите, които в детството си са били лишени от родителски грижи. Това е така, защото неустойчивата и тревожна ежедневна среда нарушава оптималните връзки между *социализацията* и *възпитанието*, в резултат на което интерактивният процес между социализиращата среда и социализиращия се субект се имплицира в *индивидуално проявяващи се аномалии* в развитието и в личностното поведение.

Нивото на социална възпитаност в годините на детството и младежка възраст се индуцира в различната степен на *социална адаптивност на личността* чрез приемане и усвояване на стандарти за поведение и вътрешно приети ценности. Липсата обаче на подкрепа и доверителни взаимоотношения между двата субекта в педагогическия процес води до деформации в процеса на съблюдаване на социални норми и правила, чиято интернализация е затруднена. В резултат се формира екстернална локализация на вътрешния контрол, която от своя страна е неблагоприятна вътрешна предпоставка за проявите на личностната социална адаптивност.

Преобладаването на екстерналния самоконтрол прави личността зависима от външни изисквания и норми, които все още не са включени в йерархията на субективните мотиви на поведение и затова често водят до съпротиви и компенсаторни агресивни форми на поведение.

Преходът от екстерналност към интерналност е свързан с намаляване нивата на личностна тревожност и компенсиране чрез групова работа на продължителната липса на подкрепа и емпатийни взаимоотношения.

Групата удовлетворява естествените потребности от общуване, от сътрудничество и солидарност, от съгласие и опозиция, от социална подкрепа

и изява. В групата се създават взаимна обусловеност и взаимна зависимост между *особеностите, поведението и отношението на груповите членове*. Тази взаимна връзка води до специфични прояви на взаимовлиянието в групата: отношението между всеки член на групата с останалите е функция от отношенията между другите членове, като същевременно поведението на всеки член от групата носи последствия за останалите. Така взаимоотношенията в групата и благоприятното емоционално пространство създават условия за повишаване на социалната адаптивност на груповите членове, чрез насочване на психичната активност към преодоляване на емоционалните неблагоприятности и интернализиране на социално приети ценности и правила на социален живот.

ЛИТЕРАТУРА

- Витанова, Н. Обучение на студентите в група за собствен опит и формиране на личностната им готовност за социална работа. – ГСУ, Факултет по педагогика, Книга Социални дейности, том 96, С., 2003.
- Десев, Л. Педагогическа психология. 2000.
- Джонев, С. Социална психология. Том 2. Общуване. Личност. С., 1996.
- Парсънс, Т. Социалните системи и еволюцията на теорията за дейността. 1977.
- Фотев, Г. История на социологията. С., 1993.
- Фотев, Г. Социологическите теории на Е. Дюркем, В. Парето, М. Вебер. С., 1979.
- Ялом, Ъ. Групова психотерапия. С., 2000.
- Allport, G. W. Attitudes. – In: The handbook of social psychology. N.Y., 1985.
- Amado, G. Dynamique des communication dans les groupes. Paris, 1990.
- Aronson, E. (ed) Theories of cognitive consistency. N.Y., 1986.
- Aronson, E. Handbook of social psychology. N.Y., 1984.
- Asch, S. A. Social psychology. N.Y., 1992.
- Beebe, Steven A., John T. Masterson. Communicating in Small Groups Principles and Practices. 2006.
- Dion, K. L. Group cohesion: From „field of forces“ to multidimensional construct. 2000.
- Festinger, L. A theory of cognitive dissonance. N.Y., 1984.
- Harre, R. Social being. Oxford, 1989.
- Levine. The Handbook of Social Psychology. 1998.
- McDavid, J. Psychology of social behaviour. N.Y., 1994.
- Moffitt, T. E. Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behaviour: a developmental taxonomy. 1993.
- Pinto, I. R., Marques, J. M. & Abrams, D. Membership status and subjective group dynamics: Who triggers the black sheep effect? Journal of Personality and Social Psychology. 2010.
- Robins, J. P., Shaver, P. R., Wrightsman, L. S. Measures of Personality and Social Psychological Attitudes. 1991.

Rotter, J. The development and application of social learning theory. N.Y., 1982
Schroeder, S. (ed) Ecobehavioral analyses and development disabilities. N. Y., 1990.
Spritzberg, B. Handbook of interpersonal competence research. N.Y., 1989.
Wageman, R. Interdependence and Group Effectiveness. 1995.
Wittenbaum and Moreland. Small-Group Research in Social Psychology: Topics and Trends over Time. 2008.
Yalom and Leszcz. The Theory and Practice of Group Psychotherapy. 2005.

Постъпила декември 2013 г.

Рецензенти:

Проф. дпн Надежда Витанова
Доц. д-р Божидара Кривирадева